

PAAVO HAAVIKKO | KOGUTUD LUULETUSED

Soome keelest tõlkinud Kai Aareleid,
Ivar Grünthal, Kätlin Kaldmaa,
Kaja Kallemets, Jan Kaus, Lauri Kitsnik,
Tiiu Kokla, Hasso Krull, Asko Künnap,
Minni Nurme, Kajar Pruul, Jürgen Rooste,
Paul-Eerik Rummo, Piret Saluri, Joel Sang,
Debora Vaarandi, Elo Viiding ja Julius Ürt

EKSA 2021

PAAVO
HAAVIKKO

Kogutud luuletused

Tõlgitud teosest:
Paavo Haavikko
Kootut runot
Kustannusosakeyhtiö Teos
2014

© Paavo Haavikko pärijad, 2019
© Sissejuhatus ja järelsõna. Jaakko Anhava ja kirjastus Teos, 2014
Teose tõlkeõigused on vahendanud Helsinki Literary Agency
© Tõlked eesti keelde. Kai Aareleid, Kätlin Kaldmaa, Kaja Kallemets, Jan Kaus,
Lauri Kitsnik, Tiiu Kokla, Hasso Krull, Asko Künnap, Kajar Pruul, Jürgen Rooste,
Paul-Eerik Rummo, Piret Saluri, Joel Sang, Elo Viiding, Julius Ürt, 2021
© Tõlked eesti keelde. Ivar Grünthali, Minni Nurme ja Debora Vaarandi pärijad, 2021
© Saatesõna eestikeelsele väljaandele. Jan Kaus ja Elo Viiding, 2021
© Autori foto. Ari Heinonen, Otavamedia, Journalistinen kuva-arkisto JOKA, Museovirasto

Toimetajad Kai Aareleid, Piret Saluri, Elo Viiding
Keeletoimetaja Krista Leppikson
Kujundaja Asko Künnap

Raamatu tõlkimist ja ilmumist on toetanud:
Eesti Kultuurkapital
E. W. Ponkalan Säätiö
Suomalais-virolainen kulttuurisäätiö
WSOY:n kirjallisuussäätiö
Otavan Kirjasäätiö
FILI - Finnish Literature Exchange

ISBN 978-9949-684-92-2
EKSA, 2021
www.eksa.ee
Trükitud AS Pakett trükikojas

SISUKORD

- PAAVO HAAVIKKO JA EESTI 11
Saateks eestikeelsele väljaandele
Elo Viiding ja Jan Kaus
- „MAAILM KÕIGEGA LUULE KEISRIRIIK” 23
Sissejuhatus
Jaakko Anhava
Tõlkinud Piret Saluri
- AVALDAMATA LUULET 31
Väljavõtteid luulevihikust aastast 1948
Tõlkinud Elo Viiding
- SILLAD 39
1949–1950
Tõlkinud Elo Viiding
- AVALDAMATA LUULETUSI 49
1940. aastate lõpp – 1950. aastate algus
Tõlkinud Jan Kaus
- TEED KAUGUSTESSE 69
1951
Tõlkinud Tiiu Kokla ja Paul-Eerik Rummo
- MAAILMAJAGU 91
1952
Tõlkinud Tiiu Kokla
- PIDUSTUSED 97
1952
Tõlkinud Julius Ürt ja Ivar Grünthal

EBAÕNNE OLEMUS 117

1952

Tõlkinud Elo Viiding

TUULEÕÖDEL 121

1953

Tõlkinud Kätlin Kaldmaa, Paul-Eerik Rummo ja Ivar Grünthal

AVALDAMATA LUULETUSI 143

1950. aastate algus

Tõlkinud Kai Aareleid

SÜNNIMAA 159

1955

Tõlkinud Kai Aareleid, Paul-Eerik Rummo, Debora Vaarandi ja Ivar Grünthal

ÜKSTEIST MEEST KIRJUTAVAD OMA NIMED

4. JÕULUKUU PÄEVAL 1917 181

Tõenäoliselt 1950. aastad, varem avaldamata

Tõlkinud Kai Aareleid

LEHED ON LEHED 187

1958

Tõlkinud Kai Aareleid, Hasso Krull ja Paul-Eerik Rummo

TALVEPALEE 213

1959

Tõlkinud Paul-Eerik Rummo

JÕULUKUU LUULETUSED 235

1961

Tõlkinud Elo Viiding ja Minni Nurme

VIIS LUULETUST KLASSIKALISEL TEEMAL 239

1961

Tõlkinud Paul-Eerik Rummo

AJAKIRJANDUSES AVALDATUD LUULETUSI	243
1960. aastate algupoolelt	
Tõlkinud Julius Ürt	
PUUD, KOGU NENDE HALJUS	249
1966	
Tõlkinud Lauri Kitsnik ja Hasso Krull	
KÜMM LUULETUST AASTAST 1966	289
1966	
Tõlkinud Asko Künnap ja Hasso Krull	
NELITEIST VALITSEJAT	295
1970	
Tõlkinud Minni Nurme	
LUULETUSI TEEKONNALT ÜLE LAHE	321
1973	
Tõlkinud Kajar Pruul ja Julius Ürt	
KAKSKÜMMEND JA ÜKS	381
1974	
Tõlkinud Jan Kaus, Hasso Krull ja Jürgen Rooste	
AVALDAMATA LUULETUSI	489
1970. aastad	
Tõlkinud Julius Ürt	
MAAILMAS	507
1975	
Tõlkinud Kaja Kallemets ja Hasso Krull	
VEINI, KIRJARIDU	525
1976	
Tõlkinud Joel Sang ja Hasso Krull	
VÄLJASPOOL KOGUSID ILMUNUD LUULETUSI	555
1970. aastad	
Tõlkinud Jan Kaus	

KUNINGA PEO PEAL 559
1979
Tõlkinud Julius Ürt

EKLOOG 569
1981
Tõlkinud Julius Ürt

MITME PÕHJAGA JÄRV 581
1984
Tõlkinud Elo Viiding

AFTER THE DEADLINE 587
1984 Tõlkinud Jürgen Rooste

CON AMORE, CON FURORE 609
1985
Tõlkinud Kai Aareleid

VIIS TSÜKLIT KIIRELT VOOLAVAST ELUST 637
1987
Tõlkinud Kaja Kallemets ja Piret Saluri

MAIKUU, IGAVENE 661
1988
Tõlkinud Elo Viiding

APOKALÜPTILISI LUULETUSI 697
1989
Tõlkinud Jürgen Rooste

VÄLJASPOOL KOGUSID ILMUNUD LUULETUSI 715
1980. aastad
Tõlkinud Julius Ürt

TALVELUULETUSI 721
1990
Tõlkinud Lauri Kitsnik

MUST HERBAARIUM	751
1992	
Tõlkinud Kaja Kallemets	
AVALDAMATA LUULETUSI	781
1980. aastate lõpp – 1990. aastate algus	
Tõlkinud Julius Ürt	
PUUDE ÜLIMUSLIKKUSEST	789
1993	
Tõlkinud Elo Viiding	
AASTAL 2000 . /. 1 JA ALATI	813
1999	
Tõlkinud Elo Viiding	
PROSPERO LUULETUSED	819
2001	
Tõlkinud Kaja Kallemets	
AVALDAMATA LUULETUSI	837
1990. aastad	
Tõlkinud Jan Kaus	
TUULINE TALV PROVENCE'IS	857
1997	
Tõlkinud Piret Saluri	
KOOSTAJA JÄRELSÕNA	861
Tõlkinud Piret Saluri	
LUULETUSED ILMUMISE JÄRJEKORRAS	867

Paavo Haavikko on üks olulisemaid nimesid sõjajärgses soome kirjanduses ja selle visiitkaart Euroopas ja kaugemalgi. 1984. aastal sai Haavikko maineka Neustadti auhinna, nn Ameerika Nobeli, mida annavad alates 1970. aastast välja Oklahoma Ülikool ja ajakiri World Literature Today. Väikese kultuuri esindaja nomineerimine kõrvuti suurte nimedega, nagu Elizabeth Bishop või Giuseppe Ungaretti, on kahtlemata erakordne. Kõnealust auhinda, Haavikko isikut ja loomelaadi tutvustavas artiklis ajakirjas Looming (1985/4) märkis kirjandusloolane Sirje Kiin, et auhinnale jäid lõpuks kandideerima kaks kirjanikku: Paavo Haavikko ja Jorge Luis Borges. Niisiis võib Haavikkot liialdamatult nimetada maailmakirjanikuks.

Ometi tuleb Haavikko loomingu positsiooni Eesti kultuuriruumis pidada enne selle raamatu ilmumist mõõdukaks, kui mitte tagasihoidlikuks. „Kogutud luuletuste” ilmumise algataja, tõlkija Piret Saluri sõnul oli Nõukogude ajal Haavikko looming praktiliselt keelatud, hiljem aga ei leidunud lihtsalt õiget pealehakkamist ja eestvedajaid. Nii ongi eestikeelne Haavikko meie tõkeloost siiani suures osas puudunud.

Viimase kuuekümne aasta jooksul jooksul on üht-teist siiski eestindatud. Kõigepealt tuleb esile tõsta 1960. aastate Loomingu Raamatukogu. Märgineline on 1967. aasta, kui kõigepealt ilmus Haavikko lühiromaan „Isiklikud asjad” ja pisut hiljem nelja soome luuletaja – Haavikko, Eeva-Liisa Manneri, Pentti Saarikoski ja Väinö Kirstinä – valikkogu „Kõne voolab voolavas maailmas”. Niisiis astus Haavikko esimest korda eesti lugejate ette prosaistina. Pealkiri „Kõne voolab voolavas maailmas” on võetud Haavikko ühest tuntuimast luuletusest ja teos sisaldas Paul-Eerik Rummo eestindusi kahest kogust („Teed kaugustesse”, 1951 ning „Tuuleöödel”, 1953). Pea kümme aastat hiljem, 1976. aastal avaldas Loomingu Raamatukogu luulet ja proosat sisaldava raamatu „Neliteist valitsejat. Rääkida, vastata, õpetada”, kus lisaks Rummole olid Haavikkot eestindanud Eha Lättemäe ja Minni Nurme.

Samuti on Haavikko looming jõudnud korduvalt raadioeetrisse. 1970. aastate lõpul lavastas Raadioteater muinasjutu „Audun ja jääkaru”, mille tõlkis eesti keelde Aili Lemmik. Muinasjutu lavastas Salme Reek, peategelase osas astus üles Juhan Viiding, veel tegid kaasa Maret Mursa, Aarne Üksküla, Rein Aren jt. 1990. aastal oli eetris Piret Saluri tõlgitud kuuldemäng „Kuningas Harald

Pikaealine”, mille režissöör oli Einar Kraut ja nimiosas Kalju Komissarov.

Haavikko luule eestindused jõudsid raudiosse alles 1992. aastal, saatesarja „Suuri nimesid soome luules” raames. Haavikkole pühendatud saate toimetaja oli Mari Tarand, luulet esitas Martin Veinmann.

1980. aastatel tõi Haavikko luulet eesti lugejateni ennekõike ajakiri Looming, olgugi et luuletõlkeid on seal ilmunud küllaltki vähe. 1985. aasta aprillikuu Loomingus ilmus Sirje Kiini eespool mainitud käsitlus „Paavo Haavikko pimedus ja sillad”. Esile peab tõstma 1989. aasta aprillinumbrit, mis oli suures osas pühendatud soome kirjandusele ja kultuurile ning Soome ajaloole ja suhetele Eestiga. Nii avaldati Eesti Vabariigi saadiku Aleksander Warma noot Soome välisministeeriumile Eesti saatkonna sulgemise kohta 1944. aastal. Samast numbrist leiab Jarkko Laine, Arto Melleri ja Caj Westerbergi luulet, Paavo Haavikkolt aga kaks katkendit eluloolisest teosest „Autoportree katse”, tõlkijateks Joel Sang ja Piret Saluri. Sanga tõlgitud kolmanda peatüki alguse on Haavikko kirjutanud vabavärsis. Piret Saluri eestindas pool sama teose neljandast peatükist. Tõlgete saatesõnas kõlas mõte, mida Saluri on hiljem korduvalt rõhutanud: „Eesti keelde oleme Haavikkot seni kahetsetavalt vähe tõlkinud.” Ühtlasi ei jätnud ta lisamata, et põhjused on olnud poliitilised.

1996. aasta novembrinumbris avaldas Looming Kajar Pruuli tõlgitud „Luuletusi Novgorodi kaupmehe majast 1–10”, mis on pärit Haavikko 1973. aastal ilmunud kogust „Luuletusi teekonnalt üle lahe”. Samast raamatust eestindas Pruul luulet ka ajakirjale Vikerraar: 2003. aasta suvises kaksiknumbris (7–8) ilmus tsükkel „Investeeringute kiituseks”. 2008. aasta oktoobris avaldas kultuurileht Sirp kuu alguses lahkunud Haavikkole järelehüüde, millele lisati Hasso Krulli ja Lauri Kitsniku eestindused, pärit mitmest Haavikko kogust.

Käesoleva koguteose avaldamisel oleme pidanud oluliseks lähendada n-ö eelkäijate printsibist – Haavikkot eesti keelde vahendanud tõlkijate esimusest, et tõsta esile nende algset panust. Haavikko tõlkimise akt iseenesest on ühes või teises ajas ja kontekstis märgiline, austust vääriv julgustükk, arvestades nii autori poliitilist sobimatust minevikus kui ka tema loomingu kodeerimise ja mõistmise keerukust olevikus.

„Kogutud luuletuste” tõlgetelt ei maksa oodata ühtsust. Lisaks sellele, et kogumikul on mitu täiesti omanäolise väljendusviisiga tõlkijat (ja mõnda teost on tõlkinud koguni kaks või enam luuletajat), ilmub lugeja ette ka unustatud „üllatusi” aastakümnete tagant. Meie hulgast lahkunud tõlkijate varem avaldatud eestindused ilmuvad muutmata kujul.

Loodetavasti aitab see kogumik mõista Haavikko loomingulist panust laiemalt kui ainult soome kultuuri kontekstis. Haavikko avarama tähenduse sõnastas Paul-Eerik Rummo juba 1960. aastatel, rõhutades valikkogu „Kõne voolab voolavas maailmas” eessõnas tema ja teiste modernistlike soome luuletajate keelekasutust: „Niisiis on 50-ndate aastate luules aukohal vabalt voolav, iseenesest välja kasvav luuletus, sageli terve tsükkel, millel on avarust ja panoraamsust...” Samuti rõhutab Rummo vabavärsi uuenduslikkust, loobumist „vägivaldsetest värsimõõtudest keele loomuliku rütmi heaks”. Saatesõnas 1976. aastal ilmunud raamatule „Nelisteist valitsejat. Rääkida, vastata, õpetada” tõstab Rummo esile „esituse tiheduse ja mosaiikluse”. Viimast mõistet on Haavikko loomingu iseloomustamiseks kasutatud korduvalt.

Kirjeldus vabavärsilisest, mitmetähenduslikust ja mosaiiksest luulest tekitab põneva paralleeli Eesti 1950. aastate luuleuuendusega. Märt Väljataga kirjutab oma järeلسõnas Jaan Krossi kogutud luuletustele 1958. aastal ilmunud „Söerikastajast” ja selle vastukajast järgmiselt: „Tagantjärele tundub, et „Söerikastaja” üks peamisi saavutusi seisnes kahemõttelisuse või mitmetähenduslikkuse tagasitoomises eesti luulesse ...” ja „... kaasaegne kriitika, niihästi sõbralik kui ka vaenulik, leidis „Söerikastajast” pigem segasust ja ähmasust”. Seega pole raske oletada, et kui Haavikko olnuks eestlane, reageerinuks nõukogude kirjandusnomenklatuur tema vabavärsile üsnagi valuliselt. Üleüldse oleks huvitav võrrelda 1950. aastate alguse luuleuuendust Soomes 1950. aastate lõpu luuleuuendusega Eestis.

Modernistlik teadvus kui „terviku killustumine”

Paavo Haavikko luule avarus ja panoraamsus on nõnda totaalne, et selle kohta on raske üldistusi esitada, tervikkogemust lühidalt kokku võtta. Ei leidu valdkonda, mida ta läbi-lõhki poleks tundnud:

ajalugu, majandus, sõjandus, psühholoogia, poliitika, filosoofia, klassikaline kultuur – kõik see leidis tema luules taas- ja vahel ka ümbermõtestamist.

Haavikko luules segunevad erinevad registrid; tõsielulised sündmused on segatud väljamõeldutega, konkreetset sümboolid vahelduvad liikuv-libavate ja abstraktsetega. Luuletuste autor on elavhõbejas vaim, alatasa otsiv ja sangviiniline, kord peab dialoogi Dantega, kord pühendab teksti Rumeenia diktaatori eeslile, kes kannab isanda ordeneid, kord poetiseerib Bütsantsi hinge raha metafoori kaudu või ägab sealsamas panteistlikult puu ülimuslikkuse ja muu maisega kõrvutamatause all.

Kõigile ja kõigele enese ümber läheneb ta ühtviisi igatsev-tungivalt, otsekui vaidlusele ärgitades. Tema luulekeel on intensiivne, kokkulepitud tähendusi, verbe ja nimisõnu lapselikult korrutatav, kuni need omandavad viimaks lugejale sootuks uue tähenduse, valgumata samas dadaistlikult tühjaks.

Sageli liigub ja muundub Haavikko tekstides ka kirjeldatav subjekt. Soome kirjandusuuriija Aarne Kinnunen kirjutab oma raamatus „Uhke mitmikhing” („Korskea monisielu”) nii: „Haavikko luuletaja on avar persoon, pigem isegi näitleja, kes kohaneb esitama seda rolli, mida erinevad tervikud eeldavad” ning keegi „ei saa ennustada, kelle hääl kõlab järgmises luuletuses”. Kinnunen järeldab, et Haavikko uurib „luule peatumatut muutuvust”, ja tõstab leidlikult esile, kui paljud tema luulekogude pealkirjad on mitmuses. Autori luulemina pole sugugi alati Paavo Haavikko, kes unistab punaveinist ja karbonaadist oma suvemajas – ta on n-ö rolliluuletuste kaudu jalgupidi sügaval kaasaja põletavamates nähtustes ja sealsamas ometi kaasajast ironiliselt distantseeritud. Ta loob luule-minasid, kes abielluvad Marilyniga, muunduvad õhtulauluks või tsitriks, sõdivad Talvesõjas, toodavad luule näol kahjumit – osalevad kõikides parajasti toimuvates ühiskondlikes protsessides nii tõsimeeli kui ka kohati absurdset, inimlikult ja valusalt alt minneski. Haavikko paradokse ja keelelisi keerdkäike otsiv kirjutuslaad, pingestatud ja leidlik intellektualiseerimine on ainulaadne. Näiteks kohtab tema erootilistes tekstides psühhoanalüütilist evolutsiooni ja sooidentiteedi mõtestamist; miski pole niisama lihtlabaselt meeleline: „Mees magas nagu laps. Kui ta ärkab, tahab ta sülelda. Ta ütleb, et sina oled ainus naine, kohe kui olen ruumi teinud, tõmmanud

puusad tahapoole liigutusega, milles pole midagi õpitud. See olen mina ise. Aga kuidas saab ta und nii pimedas, kui nii paljud naised, kõik lõhnad on üks.” (Tlk Lauri Kitsnik, kogus „Puud, kogu nende haljus”, 1966.)

Haavikkole omase vaimse liikuvusega kaasneb mitmeplaanilisus, mis ei välista vastuolusid, vaid vastupidi, ammutab neist, loob neid juurde. See luule on tulvil paradoksaalseid ütlemisi. Aarne Kinnunen on märkinud, et Haavikko luule peegeldab kaose ja korra vahekorda tegelikkuses, nii et kui luuletaja asetub kaose servale, satub ta ühtlasi inspiratsiooni servale. Haavikko toob pidevalt kokku juhuse ja paratamatuse, pimeduse ja valguse, ning ainus asi, mis pole tema vaates paradoksaalne, on elu paradoksaalsus ise. Muide, Neustadti auhinda vastu võttes ütles Haavikko muu hulgas nii: „Tõelised probleemid pole loodud mitte selleks, et neid lahendada, vaid selleks, et neid taluda.”

Paradoksaalsete ütlemiste ja lahendamatu küsimuste abil manab Haavikko silme ette peaaegu talumatult killustunud reaalsuse ja seda moodustavate kildude samaaegsuse, mis ei luba luuletajal keelduda ühestki teemast, ühestki vaatenurgast. See luule on killustunud kahes mõttes: kõneleja teadvus killustub omaenda loodud tähendusrikkuses, vaatepunktid jagunevad, lahknevad, põrkuvad ja põimuvad, olles võimelised nihkuma ühes ja samas lauses; teisalt on killustunud ka maailm, mida teadvus ühtaegu peegeldab ja loob. Vastamisi on kaks killustunud tervikut, ikka ja jälle võõrast sisaldav kõiksus ning sellele võõristava uudishimuga lähenev teadvus. Ent killustumine ei tähenda terviklikkuse ega isegi mitte harmoonia puudumist. Võib öelda, et killud tekitavad paradoksaalsel kombel volavuse, milles moodustuvad üha uued konstellatsioonid. Kinnunen on kirjutanud, et Haavikko loodud kosmose „harmoonia pole liikumatu”. Iga kild on osa pidevalt moodustuvast, plastilisest vitraazist, ühe erinevus peegeldab paljude kompleksust. Maailm ja selle suhe kirjeldusega põhineb nii kirjeldava kui kirjeldatava kestvas muutuvuses, püsivalt püsivuses mitmekesisuses.

Äsjaõeldu ei tähenda, et Haavikko on kuidagi laialivalguv, et tema killud pole võimelised sügavalt lõikama, mingis valulises kohas ühte kogunema. Haavikko on igati teadlik oma kohast ja ajast, mille taustale ta on heidetud. Modernistile iseloomulikult on Haavikko lugude taasjutustaja; ta seab kahtluse alla müüte ja tõlgendab neid uuesti, dekonstrueerib rahvuslikku enesetaju ja kinniskujutelmi.

Lisaks sellele on Haavikko poliitiline luuletaja, vähemuste ja tõrjutute kaitsja; ja mis peamine: tema loomingus kõlab tugev eetiline hääl, tihti ilma igasuguse poeesiata ning ülimalt lihtne: „Au, hea nimi, / vaikne uhkus. / Heal nimel ei ole hinda. / Seda võib üksnes kaotada, / mitte osta. / Kui see ongi kunagi müügiks, / siis pole sel väärtust.” (Tlk Elo Viiding, kogus „Maikuu, igavene”, 1988.)

Ometi polnud Haavikko „ametlikult” vasakpoolne radikaal nagu enamik tema intellektuaalidest kaasaegseid, näiteks soome luule teine suurkuju Pentti Saarikoski. Sageli peeti Haavikkot kultuuriringkondades lausa parempoolseks, kuna ta oli kirjastaja ja ärimees. Kuid suurvaimud teadagi siltide alla ei mahu ja oma tööd teevad nad süvenenult ega lase end sildistamisest segada. Haavikko suhtumise ideoloogiasse võtab väga hästi kokku järgmine lause: „Brecht on minu arvates ikka olnud fašistlik kirjanik, kuigi kommunist.” (Tlk Lauri Kitsnik, kogus „Puud, kogu nende haljus”.)

Haavikko oli pidevas kokkupuutes nii kaasaja valupunktide kui ajaloolise ebaõiglusega; jõulise ning terava ironiseerijana on tema tekst täidetud tugeva allteksti ja kohati lausa hermeetiliste tähendustega: „Padi! Ovidiuse stroofi / keskpaika nii et see muutuks õhuliseks, / saaks õhku, aga mitte poolviltu, / aga mitte nii, et sellest saaks / maailma romb.” (Tlk Elo Viiding, kogus „Maikuu, igavene”.)

Mis on maailma romb, küsib segadusse aetud, Haavikko luule mitmetasandilisuse eest hoiatatud ning „üle mõtlev” tõlkija – kas mitte tarkade kivi? Alkeemik Petrus Bonuse väitel otsis midagi seesugust Ovidiuski. Või sürrealistlik „Orav, õhku uuristatud” (tlk Kai Aareleid, kogus „Lehed on lehed”, 1958) – orav, mis uuristatud õhku; Soome kunagise Kansallis-Osake-Pankki sümbol; ühtaegu nii panga kui ka looduse häirituse metafoor.

Paavo Haavikko loojaisiksust iseloomustabki asjadest ja ühiskondlikest nähtustest edasimõtlemine – ja neile vastumõtlemine; filosoofi kombel ei lepi ta kunagi valmis vormelitega; ükski tõde pole Haavikko jaoks absoluutne, kui see ei sisalda endas sügavat humaansust. Ja selgi juhul pole tõde lõpetatud.

Puud ja inimesed

Haavikko käis tõelise intellektuaali kombel alati ajaga kaasas, ta oli kaasaegne luuletaja selle kõige tõsisemas mõttes. Näiteks kui 1980. aastate lõpus tõusid ja teravnesid ühiskonnas keskkonna- teemad, kajastusid need ka tema luules, saavutades haripunkti luulekogus „Puude ülimuslikkusest” (1993). Ent mure looduse pärast ei iseloomusta ainult tema hilisemat luulet. Pole raske märgata, et Haavikko alustab enda võrdlemisest puuga (luuletus „Olen suur ja vägev puu” (tlk Elo Viiding, väljavõte luulevihikust aastast 1948) ja ka lõpetab sellega: „Ja vähemalt on ruumi, avarust, sest aastad / teevad vana puu / ümber ruumi. / Ja kaotused. Ja võidud.” (Tlk Jan Kaus, 1990. aastate avaldamata luuletustest.) Ning ehk on võetav omamoodi kreedona ka järgmine kirjakoht: „Elasin hea elu. Elasin / puude ajal.” (Tlk Kaja Kallemets, kogus „Must herbaarium”, 1992.)

Ühelt poolt markeerib Haavikko korduvalt inimese ja puu erinevust: inimene on kuri, puu mitte. Ent lõpuks köidab teda puude juures miski, mis iseloomustab tema enda luulet: kompleksus, paljunevus, jagunevus, hargnevus. Puud on „tuhandekujulised” – nagu Haavikko enda maailmanägemine. Ainus, mis inimest ja puud ühendab, on kaduvus. Ent kui inimese kaduvus on kahanev, ilmnedes võimaluste kuhtumises, siis puu hääbub kasvades, sirutudes. Antti Kinnunen kirjutab oma uurimuses: „Puu on loomult looja ja seetõttu ületamatu.” Niisiis võib Haavikkot näha omamoodi inimesekujulise puuna, kelle sõnade ja kujundite pungad löövad pidevalt lehte, et maailma tuuled need siis luuletaja okstelt kaasa rebiks. Enamgi, Haavikkot lugedes võib keel kangastuda omamoodi metsana ning tema luule näitena selle metsa liigirikkusest.

Lõpetuseks

„Kogutud luuletused” annab eesti lugejale aimu Paavo Haavikko vaimsest haardest: tema tihti ekstravagantsetest, sõltumatutest seisukohtadest ja meelsusest ajaloo, võimu, poliitika, kirjanduse, kunsti, keskkonna ja kogu inimkonna arengu suhtes. Ning tema erilisest andest mõtestada kõiki neid valdkondi tihedas ja seosterikkas, laitmatu poeetilises vormis – olgu selleks dialoog klassikuga, valusalt

olmenüridust tabav, ent sealsamas lugejat kohe selle kohale tõstev aforism, ajaloolise ebaõigluse või võimuhulluse irooniline kirjeldus või intertekstuaalne mõõduvõtmine poeesia jumalaga tihedalt laetud tähenduste miiniväljal. Või siis lihtsalt metsa puude vaatlemine, mis kätkeb endas nii sisekaemuslikkust – tihti kaotuselainel südant valutavat ja nukrameelset – kui ka laiemat humanistlikku, üldistusjõulist ja ettenägevast teadlikkust. Teadlikkust, mille poole hea luule ikka püüelda aitab.

Paavo Haavikko pilk on harukordselt läbinägelik; ta on akadeemik ja erudiit, kuid iseäranis tuntav ja tähelepanu vääriv on tema eetiline hääl, mis kostab selgelt ja summutamata igast kirjutatud reast.

Kas luulet tuleks lahti seletada? Ja mis on üldse Haavikko jaoks luule? Suurvaim ise ütleb nii: „Luule pole aastaeg / ega ilm / vaid kliima, / ei aeg ega koht vaid / üleüldine majapidamine ja ajalugu / ühe katuse all. / Kirg elust suurem. / Laotud nii lugematutest kihtidest / ja sulanud tervikuks / nagu oleks vuukideta. / Vuugid on kõik nähtavad, / kuid üksikud kivid on kui ühtne kiviplaat.” (Tlk Elo Viiding, kogus „Maikuu, igavene”).

Tänuõnad

„Kogutud luuletuste” eestikeelse tõlke töörihm tänab hindamatu abi eest järgmisi inimesi ja institutsioone: Jaakko Anhava, Martti Anhava, Heikki Haavikko ja Paavo Haavikko pärijaskond; Rita Dahl, Erkki Hulkki, Anu Kippasto, Jaana Koistinen, Kaisu Lahikainen, Järvi Lipasti, Katja Meriluoto, Tapio Mäkeläinen, Hannu Oittinen, Tommi Parkko, Johanna Pentikäinen, Johanna Pitkänen, Joni Pyyssalo, Anja Salokannel, Otto Schaffter, Jouko Vanhanen; Tiit Aleksejev ja Eesti Kirjanike Liit, Antti Kasper ja kirjastus Otava, Sirpa Kähkönen ja Soome Kirjanike Liit, Pille-Riin Larm ja Kultuurileht, Krõõt Liivak ja Eesti Rahvusraamatukogu, Nina Paavolainen ja kirjastus Teos, Annaliina Rintala ja WSOY:n kirjallisuussäätiö, Juhani Salokannel ja E.W. Ponkalan Säätiö, Urpu Strellman ja Helsinki Literary Agency, Jaana Vasama ja Suomalais-virolainen kulttuurisäätiö, Ainiki Väljataga ja Autorihüvitusfond; ajakiri Looming, Eesti Kultuurkapital, FILI – Finnish Literature Exchange, Otavan Kirjasäätiö, Soome Instituut.

Kasutatud kirjandus

Haavikko, Paavo 2014. Kootut runot. Helsinki: Teos.

Kiin, Sirje 1985. Paavo Haavikko pimedus ja sillad. Looming nr 4, lk 565–566. Tallinn: Kirjastus Perioodika.

Kinnunen, Aarne 2018. Korskea monisielu. Suppea ensyklopedia Paavo Haavikon lyriikkaan. Helsinki: Siltala.

Rummo, Paul-Eerik 1967. Saateks. Rmt: Paavo Haavikko, Eeva-Liisa Manner, Pentti Saarikoski, Väinö Kristinä. Kõne voolab voolavas maailmas, lk 5–10. Tallinn: Kirjastus Perioodika.

Rummo, Paul-Eerik 1976. Kommentaar. Rmt: Paavo Haavikko. Neliteist valitsejat. Rääkida, vastata, õpetada, lk 63. Tallinn: Kirjastus Perioodika.

Saluri, Piret 1989. Pealkirjata järelmärkus. Looming nr 4, lk 477–478. Tallinn: Kirjastus Perioodika.

Väljataga, Märt 2005. Järelsõna. Rmt: Jaan Kross. Luulet, lk 543–561. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.